

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.03.43>

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗНАТЬ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

Курман О.В.,

кандидат юридичних наук, доцент

кафедри криміналістики

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого,

<https://orcid.org/0000-0002-5432-7215>

Курман О.В. Використання спеціальних економічних знань на досудовому розслідуванні.

Стаття присвячена проблемам використання спеціальних економічних знань під час розслідування кримінальних правопорушень. В умовах військового стану в Україні, коли з бюджету виділяються значні кошти на матеріально-технічне забезпечення збройних сил, відновлення інфраструктури, зруйнованої ударами країни-агресора, особливе місце в методиці розслідування посідає взаємодія зі спеціалістами в різних галузях економіки, бухгалтерського обліку, експертами-економістами та товарознавцями. Така взаємодія має місце під час безпосереднього проведення слідчим окремих процесуальних дій, підготовки і збору матеріалів для експертного дослідження або під час експертизи. Адже, на жаль, є непоодинокі факти розкрадань або нецільового використання бюджетних коштів, гуманітарної допомоги, яка надійшла із-за кордону, зібрана благодійними організаціями всередині країни. Це стосується товарів як військового, так і цивільного призначення.

Розглядається такий вид взаємодії, як взаємодія між слідчим та спеціалістом. У науковій роботі проводиться аналіз чинного кримінального процесуального законодавства України в частині призначення та проведення ревізій та інвентаризацій за ініціативою слідчого. Зазначається, що на сьогодні відсутня єдність у трактуванні норм законодавства щодо цього питання, а також єдина судова практика в частині винесення рішень щодо призначення ревізій за клопотаннями слідчих, причому це стосується як рішень судів першої інстанції, так і апеляції. Зокрема Кримінальний процесуальний кодекс України не містить прямих норм, що дозволяють слідчим ініціювати ревізії та перевірки. Водночас, інші закони та підзаконні нормативно-правові акти, які згідно зі ст. 1 КПК України належать до кримінального процесуального законодавства, передбачають можливість призначення ревізій та перевірок судом й містять процесуальні норми щодо таких процедур. Також у статті розглядаються процесуальні механізми призначення інвентаризації слідчим у співпраці з

ревізором, адже сьогодні слідчий взагалі не має права звертатися з клопотанням до суду з цього питання. У висновках вказується на необхідність узгодження законодавства й формування єдиної судової практики.

Ключові слова: Види взаємодії, ревізія, інвентаризація, спеціаліст, досудове розслідування, метод фактичної перевірки.

Kurman O.V. Use of special economic knowledge in pre-trial investigation.

The article is devoted to the problems of using special economic knowledge during the investigation of criminal offenses. In the conditions of martial law in Ukraine, when significant funds are allocated from the budget for the material and technical support of the armed forces, the restoration of infrastructure destroyed by the attacks of the aggressor country, interaction with specialists in various fields of economics, accounting, economists and commodity experts is of special importance. Such interaction takes place during the direct conduct of individual procedural actions by the investigator, preparation and collection of materials for expert research or during the examination. After all, unfortunately, there are rare facts of embezzlement or misappropriation of budget funds, humanitarian aid received from abroad, collected by charitable organizations within the country. This applies to both military and civilian goods.

Such a type of interaction as interaction between an investigator and a specialist is considered. The scientific work analyzes the current criminal procedural legislation of Ukraine in terms of the appointment and conduct of audits and inventories at the initiative of the investigator. It is noted that today there is no unity in the interpretation of legal norms in this aspect, as well as a unified judicial practice in terms of issuing decisions regarding the appointment of audits at the request of investigators, and this applies to both decisions of courts of first instance and appeals. In particular, the Criminal Procedure Code of Ukraine does not contain direct norms that allow investigators to initiate audits and inspections. At the same time, other laws and

subordinate legal acts, which according to Art. 1 of the Criminal Procedure Code of Ukraine refers to the criminal procedural legislation, provides for the possibility of appointing audits and inspections by the court and contains procedural norms regarding such procedures. Also, the article considers the procedural mechanisms of assigning the inventory to the investigator in cooperation with the auditor, because today the investigator does not have the right to petition the court on this issue. The conclusions point to the necessity and importance of harmonizing legislation and forming a unified judicial practice.

Key words: Types of interaction, audit, inventory, specialist, pre-trial investigation, method of actual verification.

Постановка проблеми. У сучасному світі розслідувати кримінальні правопорушення слідчим одноосібно практично неможливо. У будь-якій ситуації слідчий вимушений звертатися за допомогою до інших суб'єктів, залучених законодавством України у сферу кримінального судочинства. У криміналістиці така співпраця традиційно визначається як взаємодія – одна з форм організації розслідування, узгоджена діяльність різноманітних рівнів правоохоронних та інших органів і службових осіб під час розкриття і розслідування кримінальних правопорушень.

Серед інших видів взаємодії виділяють такий, як взаємодія слідчого зі спеціалістами та експертами. Така взаємодія має місце під час безпосереднього проведення слідчим окремих процесуальних дій, підготовки і збору матеріалів для експертного дослідження або під час експертизи.

В умовах військового стану в Україні, коли з бюджету виділяються значні кошти на матеріально-технічне забезпечення збройних сил, відновлення інфраструктури, зруйнованої ударами країни-агресора, особливе місце в методиці розслідування посідає взаємодія зі спеціалістами в різних галузях економіки, бухгалтерського обліку, експертами-економістами та товарознавцями. Адже, на жаль, наявні непоодинокі факти розкрадань або нецільового використання бюджетних коштів, гуманітарної допомоги, яка надійшла із-за кордону, зібрана благодійними організаціями всередині країни. Це стосується товарів як військового, так і цивільного призначення.

Стан опрацювання цієї проблематики розглядали у своїх роботах такі вчені, як: Даниляк А. В., Журавель В. А., Коновалова В.О., Марушев А. Д., Падалка А. М., Шепітько В. Ю., Щур Б. В., Яремчук В.О. та інші криміналісти. Однак з урахуванням змін у законодавстві України, судовій практиці, досвіді роботи правоохоронних органів проблемні питання взаємодії слідчих та спеціалістів (ревізорів, бухгалтерів, товарознавців тощо) потребують постійного опрацювання та вирішення.

Метою статті є аналіз чинного законодавства в частині взаємодії слідчого та спеціаліста під час розслідувань кримінальних правопорушень, визначення проблем та протиріч у процесі правозастосування.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні чинним законодавством України передбачено декілька форм взаємодії слідчого і спеціаліста (експерта) – це призначення та проведення ревізій, інвентаризацій або судових експертиз. Що стосується ревізій та інвентаризацій, то, на жаль, наявні певні проблеми правозастосовного характеру, пов'язані з недосконалістю законодавства та наявністю колізій між окремими нормами.

До Кримінального процесуального кодексу України [1] у ст. 40 «Слідчий органу досудового розслідування» в свій час (2014 р.) було внесено зміни і виключено п. 4, який передбачав право слідчого «призначати ревізії та перевірки у порядку, визначеному законом». Із того часу виникла правова колізія та спір як між науковцями-теоретиками, так і практиками. Всі учасники дискусії поділилися на дві групи: одні вважають, що ревізію (інвентаризацію) на досудовому розслідуванні слідчий не має права тепер ініціювати, а їх опоненти – що механізм призначення все ж такі є. Так само розділилася і судова практика.

Для з'ясування цього питання треба звернутися до чинного законодавства. Так, ст. 1. КПК України «Кримінальне процесуальне законодавство України» визначає, що порядок кримінального провадження на території України визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України. Кримінальне процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цього Кодексу та інших законів України.

Окремо визначено, що до кримінального процесуального законодавства належать й «інші закони України». Таким законом, що регулює порядок призначення та проведення ревізій, є Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» [2].

У частинах 3 та 6 ст. 9 КПК «Законність» закріплено: закони та інші нормативно-правові акти України, положення яких стосуються кримінального провадження, повинні відповідати КПК України. При здійсненні кримінального провадження не може застосовуватися закон, який суперечить КПК України. У випадках, коли положення КПК України не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження, визначені частиною 1 ст. 7 цього Кодексу.

Таким чином виникла колізія між нормами кримінального процесуального законодавства, яка, з одного боку позбавила слідчого права ініціювати

призначення ревізій на підставі КПК України, а з іншого – таке право надає Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні», який відповідно до ст. 1 КПК України віднесено до кримінального процесуального законодавства.

Так, зокрема, у згаданому Законі існує ціла низка норм, присвячених питанням призначення і проведення ревізії за ініціативою правоохоронного органу. У ч. 5 ст. 11 серед інших наведено таку підставу проведення позапланової ревізії, як надходження доручення щодо проведення ревізії у підконтрольних установах від Кабінету Міністрів України, Офісу Генерального прокурора, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну митну політику, Національної поліції України, Служби безпеки України, Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України, в якому містяться факти, що свідчать про порушення підконтрольними установами законів України, перевірку додержання яких віднесено законом до компетенції Державної аудиторської служби України. У ч. 6 ст. 11 Закону визначено, що позапланова виїзна ревізія може здійснюватися лише за наявності підстав для її проведення на підставі рішення суду. В ч. 7 ст. 11 Закону встановлено, що позапланові виїзні ревізії суб'єктів господарської діяльності незалежно від форми власності, які не віднесені цим Законом до підконтрольних установ, проводяться органами державного фінансового контролю за судовим рішенням, ухваленим у кримінальному провадженні. В ч. 8 ст. 11 Закону закріплюється, що орган або особа, що ініціює проведення позапланової виїзної ревізії, подає до суду письмове обґрунтування підстав такої ревізії та дати її початку і закінчення, документи, які відповідно до частин 5 і 7 цієї статті свідчать про виникнення підстав для проведення такої ревізії, а також на вимогу суду й інші відомості.

Згідно з п. 29 Постанови Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2006 р. № 550 «Про затвердження Порядку проведення інспектування Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами» [3], позапланова виїзна ревізія об'єкта контролю за зверненням правоохоронного органу проводиться у разі надання клопотання слідчим або прокурором про призначення позапланової виїзної ревізії та ухвали суду про дозвіл на її проведення. Також у зазначеній Постанові розкриваються особливості призначення і проведення позапланової ревізії за ініціативою слідчого.

У той же час у ст. 93 КПК України «Збирання доказів» закріплено, що збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження у порядку, передбаченому цим Кодексом. Сто-

рона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених цим Кодексом. Тобто йдеться про можливість витребування органом досудового розслідування висновків ревізій і актів перевірок, як і будь-яких інших документів, що вже існують незалежно від кримінального провадження, а не про призначення ревізії чи її ініціювання. Також нормами КПК України не передбачено порядку розгляду та ухвалення такого судового рішення, як ухвала про призначення та проведення позапланової документальної ревізії.

Ще більш невизначеною є ситуація щодо призначення та проведення інвентаризації за ініціативою (вимогою) слідчого. Інвентаризація – це перевірка достовірності даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності підприємства. Під час інвентаризації активів і зобов'язань перевіряються і документально підтверджуються їх наявність, стан, відповідність критеріям визнання й оцінка. В процесі інвентаризації забезпечується: 1) виявлення фактичної наявності активів та перевірка повноти відображення зобов'язань, коштів цільового фінансування, витрат майбутніх періодів; 2) установлення лишку або нестачі активів шляхом зіставлення фактичної їх наявності з даними бухгалтерського обліку; 3) виявлення активів, які частково втратили свою первісну якість та споживчу властивість, застарілих, а також матеріальних та нематеріальних активів, що не використовуються, невикористаних сум забезпечення; 4) виявлення активів і зобов'язань, які не відповідають критеріям визнання. Іншими словами інвентаризація – це метод фактичної перевірки, що дозволяє виявити та зафіксувати розкрадання, крадіжки, привласнення, розтрата, нецільове використання матеріальних цінностей, порушення порядку їх зберігання і використання, що призвело до матеріальної шкоди.

Згідно п. 7 наказу Міністерства фінансів України «Про затвердження Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань» № 879 від 02.09.2014 року [4] інвентаризація призначається наказом керівника підприємства, установи, організації за власним бажанням або у випадках, передбачених Положенням, у тому числі, за судовим рішенням або на підставі належним чином оформленого документа органу, який відповідно до закону має право вимагати проведення такої інвентаризації. У цих випадках інвентаризація має розпочатися у термін та в обсязі, зазначених у належним чином оформленому документі цих

органів, але не раніше дня отримання підприємством відповідного документа. Виходячи з аналізу норм КПК України, що розглядалися раніше, слідчий не має права вимагати призначення інвентаризації самостійно, а також звертатися до суду з клопотанням про її призначення. Єдина можливість призначити і провести інвентаризацію для слідчого – це поставити таке завдання ревізору, попередньо узгодивши з ним необхідність застосування даного методу фактичного контролю, а вже ревізор на підставі п. 4 ст. 10 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» має право видати таку вимогу керівникові об'єкта, що ревізується.

На сьогодні питання призначення та проведення ревізій та інвентаризацій під час досудового розслідування однозначно не визначені в законодавстві України, що призводить до різного тлумачення змісту нормативно-правових актів та колізій у практиці їх застосування, що в свою чергу, створює певні проблеми і труднощі у роботі правоохоронних та судових органів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20220608#Text> (дата звернення: 09.07.2022)/
2. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні: Закон України від 26.01.1993 р. № 2939-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12#Text> (дата звернення: 09.07.2022).
3. Про затвердження Порядку проведення інспектування Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами: Постанова Кабінету міністрів України від 20.04.2006 р. № 550. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/550-2006-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.07.2022).
4. Про затвердження Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань: Наказ Міністерства фінансів України від 02.09.2014 р. № 879. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1365-14#Text> (дата звернення: 09.07.2022).